

geografski obzornik

časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo

1. Geografski obzornik,
Yu ISSN 0016-7274

letoXXV
1978 štev. 1-2

SVETOZAR ILESIČ

VLOGA BENEŠKE SLOVENIJE MED SOSEDNJIMI POKRAJINAMI

Če naj bi spregovorili nekaj o vlogi Beneške Slovenije med sosednjimi pokrajinami, gre seveda predvsem za razmerje te naše pokrajine do njenega ožjega sosedstva, to je do nizke Furlanije, do Kanalske doline, do zgornjega Posočja (Bovškega, Kobariškega z Breginjskim kotom in Tolminskega) ter do srednjega in spodnjega Posočja (Kanalskega in ožjega Goriškega). Hkrati pa nas zanima razmerje do celotne severovzhodne Italije (avtonomne pokrajine Furlanije - Julijske Benečije ter Benečije sploh), do jugoslovanske republike Slovenije in do avstrijske Koroške. V najširšem okviru pa se je treba dotakniti tudi položaja in vloge Beneške Slovenije v t.i. Srednji Evropi.

Kadar se geografi ukvarjamo s posameznimi pokrajinami ali regijami, se zanimamo za njihove naravne razmere, za t.i. naravno okolje, pa tudi za življenje in gospodarjenje njihovega prebivalstva, še posebno pa za medsebojne zveze in vplive med pokrajino in prebivalstvom. Nobena pokrajina, morda z izjemo kakega osamljenega otoka, pa ni brez sosedov, zato se tudi ne ukvarjamo samo z njenimi notranjimi potezami in funkcijami, temveč tudi z njihovo funkcijsko povezanostjo s sosednjimi regijami in širšimi področji. Preden pa začnemo z obravnavanjem določene pokrajine, moramo seveda najprej izbrati in opredeliti, kaj daje neki pokrajini tisto individualnost, zaradi katere jo opredeljujemo in obravnavamo kot enoto.

Pri-primeru Beneške Slovenije nam že njeno udomačeno ime kaže, da njena individualnost ni določena s skupnimi naravnimi potezami. Res je sicer, da je za večino Beneške Slovenije, če k njej ne štejemo Rezije, značilna skupna prirodno-pokrajinska poteza, ki je v tem, da je to svet, zgrajen povečini iz malo odpor- nih terciarnih kamnin, svet gričevja in nižjega hribovja na prehodu iz Predalp

* Odlcmki iz avtorjevega predavanja, ki ga je imel 15.aprila 1977 v Špetru ob Nadiži v okviru "benečanskih kulturnih dni 1976-1977", katerega je organiziral študijski center Nediža v Špetru. Naključje je hotelo, da sta isti večer tamkajšnji arhitekt Valentin Sinonitti v imenu študijskega centra Nediža in književnik Marko Kravos v imenu Založništva tržaškega tiska poslušalcem v Špetru v Čedadu predstavila faksimilni ponatis knjige, ki jo je leta 1884 izdal tamkajšnji advokat Carlo Podrecca, z nasloven "Slavia Italiana". Ponatis je opremljen s spranno študijo beneškoslovenskega rojaka prof.Pavla Petričiča o avtorju Podrecci in njegovi dobi. Knjiga je za nas zanimiva zato, ker je bil Podrecca kot nekdanji garibaldinec sicer vnet patriot nove združene Italije, a je na Beneško Slovenijo gledal povsan drugače kakor takratno njegovo okolje. V njej je videl narodnostno-pokrajinsko individualnost na mejah nove Italije proti slovanskemu svetu ter je sodil, da bi jo morala Italija takšno gojiti in hraniti ter hkrati pospeševati njeno posredovalno vlogo med sosednjimi pokrajinami. Za tisti čas je bila ta ideja večini Italijanov tuja, saj so težili za čim prejšnjo asimilacijo Beneških Slovencev. Danes, ob odprti meji in italijansko-jugoslovanska^ sporazumevanju, pa je nedvono spet aktualna in se tesno veže s problemi, ki san jih nakazal v svojem predavanju.

v Furlansko nižavje, da so ta svet razrezali in razjedli potoki in vode močno hudourniškega značaja in da je v celoti še precej izpostavljen submediteranskim klimatskim vplivom, čeprav tem vplivom višje gorsko zaledje, vsaj v višjih legah, močno omili moč. Vse te, kolikor toliko skupne naravnogeografske značilnosti pa imajo že same po sebi značaj prehoda iz nizkega mediteranskega sveta v surovejši predalpski in deloma celo že v izrazito alpski gorski svet. Hkrati pa v naši pokrajini prehaja predalpski svet tudi že v dinarsko-kraškega, in če je Beneška Slovenija po svoji pokrajinski sliki močno predalpska, ne smemo v njej prezreti dinarsko-kraških potez, ki nas vodijo že na Balkanski polotok. K takim potezam ne spadajo samo nekatere zaplate kraškega sveta s podzemeljskimi jamami (med njimi je najbolj znana Landarska), temveč tudi slemenitev gorskega okvira Matajurja in Kolovrata, ki poteka v severozahodno-jugovzhodni, t.i. dinarski smeri, podobno kakor poteka tudi srednja Soška dolina, od katere ta okvir loči Beneško Slovenijo.

Kot skupno potezo v pokrajinski plastiki večine Beneške Slovenije bi lahko označili tudi njeno reliefno nagnjenost proti Furlanskemu nižavju. Toda ta nagnjenost je v podrobnem mnogo manj enotna, kakor bi sodili na prvi pogled. Predvsem se osamljena alpska dolina Rezije, ki je niti ne štejemo k pravi Beneški Sloveniji, čisto zase odpira proti Kanalski dolini oziroma njenemu furlanskemu delu in šele po tej poti proti Furlaniji in Benečiji. Enotno pa to odpiranje tudi ni v ožji Beneški Sloveniji, v t.i. Nadiških dolinah, kakor ta predel tudi radi označujejo. Že samo to ime dokazuje, da ne gre za eno samo dolino, razen če to ime omejimo, kakor je to tudi navada, samo na tisti del te ožje, prave Beneške Slovenije, ki se odpira tja po enotnem dolinskem omrežju Nadiže in njenih pritokov, zlasti Arbeča, Kožice in Aborne z Reko. Res se je ob sovodnji tega nadiškega sistema nad Čedadom oblikovalo najizrazitejše krajevno regionalno središče Beneške Slovenije, nekdanji Špeter Slovenov, res se tod velik del Beneške Slovenije odpira neposredno proti najbližjemu večjemu mestnemu središču v nižini, Čedadu. Res pa je tudi, da se velik del prave, ožje Beneške Slovenije, t.i. Terske Beneške Slovenije, ki je že bolj hribovita in odročna, odpira ob Teru s Karnahto in drugimi pritoki neposredno proti nižavju in manjšim krajevnim središčem ob njegovem obrobju Čenti, Nemam, Fojdi itd. Kako je ta del prave Beneške Slovenije že po naravi najtesneje in najneposredneje povezan z usodo sosednje nizke Furlanije, se je močno pokazalo ob katastrofalnem potresu leta 1976, ko se je območje takratnega podzemeljskega nemira potegnilo od tod čez Tersko Benečijo tudi v povirje Nadiže onstran meje, v Breginjski in še dalje v Kobariški kot.

Gravitacija k Furlanskemu nižavju, ki torej ni enotna, ne more opredeljevati regionalne individualnosti Beneške Slovenije. To individualnost ji je prinesel šele družbeno-zgodovinski razvoj. Prvi korak k temu je pomenila zgodnjeresnjevška naselitev Slovencev tja do roba Furlanskega nižavja, nakar se je ob tem robu tudi v zvezi s t.i. langobarskim limesom ustalila narodnostna meja, kakršna je ostala v glavnem vse do danes. Zaradi svoje stare slovenske naselitve nosi pokrajina v svojem imenu po pravici naziv "Slovenija" ali "Slavija". Drugi del svojega naslova "Slavia Veneta", "Slavia Italiana" ali - zlasti v novejšem času vpeljana - "Slavia Friulana", pa si je pridobila tudi že zgodaj, in sicer z oblikovanjem meje med beneško in habsburško posestjo. Pomen te meje je bil podčrtan s točno določitvijo meje leta 1814, stonjevan pa z dokončno razmejitvijo med Avstro-Ogrsko in združeno Italijo leta 1866.

Ta, stoletja trajajoča obmejna, prometno in strateško važna vloga Beneške Slovenije, je dala pokrajini določene prednosti. Pod Benečani ji je prinesla določeno privilegirano vlogo v obliki znane avtonomije t.i. landarske in mrsinske "banke" v Nadiških dolinah. Toda že od nekdanj so bile s tem obmejnimi položajem povezane tudi slabe strani: obrambni značaj z vso svojo negotovostjo, stopnjevana zaprtost, ovira v dinamiki gospodarskega in družbenega razvoja.

Te slabe strani obmejne vloge je močno stopnjevalo 19.stoletje z dokončnim oblikovanjem točno določene državne meje med dvema velikima evropskima državama. Ne samo, da sta obe državi, ki sta imeli vsaka zase tudi svoje imperialistične cilje, mejo sorazmerno močno zaprli, jo utrdili in krepko vojaško zavarovali.

Zavrli sta tudi vsako količkaj močnejšo gospodarsko dinamiko, kar je tako v Posočju, še bolj pa v Beneški Sloveniji, že kmalu pripeljalo do gospodarskega zastoja in s tem do začetkov močnega izseljevanja.

Glavna škoda, ki jo je Beneški Sloveniji prinesla državna meja, oblikovana v stilu 19. stoletja, pa je bilo dokočno ugašanje vloge te pokrajine kot veznega člena na poti od Furlanije v osrednjo Slovenijo in proti Podonavju, kljub temu da je prometno-pokrajinsko Beneška Slovenija za tako zvezo zelo ugodna. Kljub vsem dolgoletnim oglejsko-goriškim in beneško-habsburškim obmejnim trenjem in sporom - in morda ravno zaradi njih - je bila namreč skozi stoletja znana pomembnost "velike čedadске ceste" ("grande strade di Cividale") za zvezo Furlanije z osrčjem današnje Slovenije. Ta pot je lepo izkoristila prodorno dolino Nadiže skozi Predalpe med Čedadom in Kobaridom, od koder so vodile stare poti mimo Tolmina čez Cerkljansko in Loško hribovje v Ljubljansko kotlino. Pomen te velike poti odseva-iz vse zgodovine Čedada, Beneške Slovenije, Kobariškega in Tolminskega, pa tudi Cerkljanskega in Loškega, njene važnosti pa so se dobro zavedali še v napoleonski dobi. Pomenila ni mnogo samo v prometnem in strateškem oziru, posredovala je tudi mnogo kulturnih vplivov. Furlansko-slovenska kulturna povezanost se lepo kaže v umetnostnozgodovinskih dejstvih. Umetnostni zgodovinarji so namreč v Beneški Sloveniji odkrili mnogo spomenikov stavbarske in slikarske (freskarske) šole iz Škofje Loke iz 15. do 16. stoletja (stavbar Andrej iz Loke in slikar Andrej iz Loke). Tudi furlansko-beneški umetnostni vpliv v osrednji Sloveniji sami je znan že dolga desetletja.

Razumljivo je, da je stabilizirana in jasno začrtana državna meja iz 19. stoletja bistveno zmanjšala pomen te poti. Na njeno škodo, kakor tudi na škodo prehodne vloge Čedada, se je krepila vloga avstrijske Gorice in poti po Soški dolini. Močno pa je ta meja, hkrati s propadanjem tradicionalnega tovarnega prometa od 18. stoletja dalje, oslabil tudi vrsto lokalnih prehodov med Furlanijo in Posočjem, tako prehode iz obmejne, močno zaprte doline Idrije v Goriška Brda, iz Šentlenartske doline čez Klinec na Kambreško in Kanal ob Soči, iz doline Kožice mimo obmejne beneškoslovenske Dreke čez Sleme in Bukovo ježo na tolminske Volče ali čez Vrh na Fone, iz Sovodenjske doline čez Livek na Kobarid, pa tudi vrsto prehodov iz Breginjskega kota čez zamotana slemena v povirju Nadiže proti Terski Benečiji, proti Fojdi, Nemam, Čenti in celo proti Huminu. Še bolj na severu je vodil že star, še danes važen mejni prehod iz Bovškega čez Učjo na zgornji Ter, vodili pa so tudi gorski prehodi v Reziyo. Od vseh teh prehodov je bila, razen tistega čez Učjo, še v 19. stoletju nekaj časa precej pomembna le t.i. "slovenska pot" iz Breginjskega kota čez Platišče in t.i. "Štenge" na Karnahoto in proti Teru, predvsem v času, ko po Soški dolini še ni bilo železnice, za Kobariški in še bolj za Breginjski kot pa je bila ta pot najbližja do že poprej zgrajene pontebške železnice. Nekateri od lokalnih, dobro zakritih prehodov so služili tudi tipični obmejni "pridobitni" panogi, tihotapstvu. Znana tihotapska pot, je bila pot iz Robedišča v Bregiftjskem kotu čez Prevale na Čaneblo, vas v Terski Benečiji, danes znano po popotresni gradbeni obnovi s pomočjo iz Slovenije.

Ko je po prvi svetovni vojni tudi Posočje prišlo pod Italijo, se za te prečne zveze med Posočjem in Furlanijo preko Beneške Slovenije ni bistveno nič spremenilo. Obmejna zaprtost je ostala, zveze Furlanije in Beneške Slovenije s slovenskim Posočjem onstran dotedanje avstrijske meje so ostale šibke. Stara čedadská cesta ni mogla znova zaživeti in zmanjšati naraščajoče vloge Gorice in modernejših prometnih zvez po Soški dolini. Po nekdanji državni meji ob Idriji ter po slemenih Kolovrata, Matajurja in Meje je še dalje potekala kot naslednica dotedanje državne meje medprovincijska upravna meja. Gospodarska dinamika, ki bi pomagala prebivalstvu k boljšemu življenju in sodobnejšim oblikam gospodarjenja, zlasti kmetijskega, je še nadalje ostala daleč od Beneške Slovenije, pa tudi od obmejnih, bolj odmaknjenih krajev Posočja, kar je sprožilo in še okrepilo težnje k začasnemu ali stalnemu izseljevanju, tako na posoški kakor na beneški strani. Podatki o emigracijskem praznjenju teh obmejnih predelov, ki traja vse v današnje dni ter se je po drugi svetovni vojni še okrepilo, pospešila pa ga je tudi nedavna potresna katastrofa, so

dovolj znani, da jih verjetno ni potrebno podrobno ponavljati.*

Vsekakor nas dejstvo, da se je izseljevanje tako močno stopnjevalo po drugi svetovni vojni, sili k vprašanju, kaj je z vlogo Beneške Slovenije danes, v povojnem času, ko se je stara italijansko-avstro-ogrsko meja obnovila v današnji italijansko-jugoslovanski. S tem je Beneška Slovenija tudi formalno spet postala izrazito obmejna pokrajina. Pri tem so vidne močne, tudi namerne težnje, da bi se ne le obnovile, temveč tudi načrtno okrepile negativne strani obmejne funkcije: močna zaprtost z mnogimi značilnostmi vojaških rezervatov, pomanjkanje učinkovitih ukrepov zoper izselitvene težnje, namestitvev panog, ki ne služijo regionalni proizvodnji, temveč ji raje odjedajo prostor, kakor so n.pr. izkopi v dolini Nadiže, skratka vse, kar lahko prispeva k temu, da ostane pokrajina čim bolj prazna, brez v zemlji zakoreninjenega prebivalstva. Za povezavo Beneške Slovenije s slovenskim sosedstvom je to tem usodnejše, ker se tudi na drugi, jugoslovanski strani, v Posočju, stori premalo, da bi se demografsko praznenje zavrlo, da ne bi tudi tam nastajal vedno bolj prazen obmejni prostor, ki bi kvečjemu lahko služil kot narodni park.

Stvar pa se vendar lahko uspešno obrne v nasprotno smer, če bomo znali na obeh straneh meje izrabiti povsem spremenjene pogoje, ki jih v nasprotju z dosedanjo zaprto mejo prinaša načelo njene široke odprtosti, krepko potrjene z osimskimi sporazumi. Pri tem naj bi ne šlo samo za oslabitev manjših formalnih zapor na sami meji, temveč za pozitivne učinke odprtosti za široka obmejna področja na obeh straneh. Odprta meja takega tipa naj bi sosednjih področij na obeh straneh sploh ne ločila, temveč jih povezovala. Zamirajoče življenje v obmejnih krajih naj bi nadomestila nadpovprečna dinamika odprte meje. Zato se je treba v Beneški Sloveniji boriti proti težnjam, na katere je opozarjal beneškoslovenski arhitekt V.Simonitti v zvezi z razvojnim načrtom t.i. šestega družbenogospodarskega področja (Videm, Čedad), težnje, da se področje čim bolj izprazni in ima samo funkcije, ki v regiji sami nimajo korenin, ter da se mu okrepi obrobni, obmejni značaj.**

* Številke o prebivalstvenan nazadovanju v Beneški Sloveniji so najpreglednejše zbrane in podane v študiji, ki jo je pripravil geograf z videmske fakultete prof.G.Valussi za 4.srečanje italijanskih in slovenskih geografov v Pordenonu leta 1973 pod nasloven "Gli Sloveni in Italia" (objavljeni v "Atti IV.inoontro geografioo-sloveno", Udine 1974, 1, str.72-98). Iz njih se vidi, da je prebivalstvo Beneške Slovenije kljub izseljevanju do štetja leta 1911 še naraščalo. Praznenje se začne šele v dvajsetih letih našega stoletja. Prebivalstvo vseh beneškoslovenskih občin je od leta 1921 do 1952 padlo za 12,2% (od 47.431 na 41.639), od leta 1952 do leta 1971 pa kar za 38,8% (od 41.649 na 25.935). Pri tem je odstotni delež prebivalstva slovenskega izvora ostal nad 60% (nazadoval je od 71,6% leta 1921 na 60,4% leta 1972). Razlike so seveda med obana delana prave Beneške Slovenije (brez Rezijske). V Nadiških dolinah (nekdanjem špetrskenderožju) je prebivalstvo padlo od leta 1921 do leta 1952 samo za 2,3% (od 16.232 na 15.857), od tedaj do leta 1972 pa kar za 40,4% (od 15.857 na 9.643), pri čemer je odstotni delež prebivalcev slovenskega porekla le rahlo nazadoval (od 97,6% leta 1921 na 87% leta 1972). V ožji Terski Benečiji (obč.Bardo, Gorjane, Neme, Tipane) pa je prebivalstvo padlo že od leta 1921 do leta 1952 za 29,3% (od 13.565 na 9.525), od tedaj do leta 1972 pa kar za nadaljnjih 36,1% (od 9.525 na 5.201). Odstotek prebivalstva slovenskega izvora, ki je bil tu zaradi mešanih občin že nekdanj manjši, je nazadoval od 59,8% leta 1921 na 49,9% leta 1972. To katastrofalno depopulacijo so skušali geografi z videmske fakultete pod vodstven prof.Valussija podrobneje preučiti v dveh beneškoslovenskih občinah, v eni iz Terske Benečije (Bardo) in v drugi iz Nadiških dolin (Sovodenj), in sicer v publikaciji "Contributi geografici allo studio dei fenomeni migratori in Italia, analisi di due comuni campione delle Prealpi Giulie: Lusevera e Savogna", Pisa 1977) - Iz njiju naj izluščimo dva skrajna podatka: v občini Bardo se je število prebivalstva od 2671 leta 1921 zmanjšalo na 1140 leta 1972 (torej za več kot polovico), v občini Sovodenj pa se je le v razdobju 1951-1971 zmanjšalo v šaman naselju Sovodenj za 31,7%, v vasici Mareša za 41% in v naselju Matajur celo za 51%.

** Arh.Simonitti je na to opozarjal večkrat, med drugim tudi na simpoziju o geografiji turizma in regionalnem prostorsken planiranju v Ljubljani leta 1975 (gl. Geographica Slovenica, 5, str. 157-171).

7, vsemi močmi na se kaže zavzerotd za nasprotne težnje, da se ne sano bistveno oslabe poaeuovane negativne funkcije obmejnega področja, temveč da se mu vrnejo in okrepe njegove funkcije posredovalca med sosednjimi pokrajinami na obeh straneh meje. Okrepiti je treba močno zamrle povprečne zveze Furlanije preko Beneške Slovenije s Posočjem in preko Posočja z osrčjem Slovenije. To naj bi bile zveze splošno prometnega, predvsem pa za današnji čas tako pomembnega turističnega prometa. Ponovno naj bi zaživele stara "velika cesta" in nekatere stranske prečne poti čez Beneško Slovenijo proti Kobaridu, Tolminu in Škofji Loki, seveda v oblikah, prilagojenih sodobnemu načinu življenja. To pa zahteva širše in velikopoteznejše prometno načrtovanje. Če je s tem dan glavni poudarek prečnim potem čez ožjo Beneško Slovenijo, ne smejo ostati pozabljene potrebe Rezije in večine Terske Benečije, ki se vežejo z vprašanji prometne povezanosti Furlanije s Kanalsko dolino in dalje z avstrijsko Koroško. Težki obnovitveni problemi, ki jih je prinesla katastrofalna potresna dejavnost leta 1976, so samo še očitneje pokazali navezanost severozahodne Slovenske Benečije z neposrednim furlanskim sosedstvom.

V zvezi z vprašanjem povezanosti Beneške Slovenije s sosedstvom pa morda premalo razmišljamo o možnostih, da bi se izboljšale njene prometne povezave neposredno z Gorico in Goriškim. Ne smemo prezreti, kako je odprta in še bolj se odpirajoča meja docela spremenila vlogo obeh Goric, stare in Nove, povsem v nasprotju s tem, kar se je zdelo v prvih povojnih letih preden se je meja odprla. Očitno je, kako dinamično in privlačno je odtlej postalo goriško področje na obeh straneh meje in kakšna vloga mu je odmerjena v razvoju obojestranskih dobrih sosedskih odnosov, tako gospodarskih kot kulturnih. Zdi se, da bi lahko Gorica poleg Trsta, deloma celo namesto njega, imela za Beneško Slovenijo krepkejšo vlogo, še posebno za njen južni, od Gorice kaj malo oddaljeni del, kar bi seveda razen okrepitev povezav med Furlanijo in sgornjim Posočjem zahtevalo tudi okrepitev povezav z goriškim področjem in vsem spodnjim Posočjem.

Pri vsem tem pa seveda ne gre samo za prometno in morda še turistično problematiko. Predvsem gre tudi za to, na kar je ponovno opozarjal arhitekt Simonitti, da bi se prebivalstvo Benečije spet bolj navezalo na grudo in se s tem, v okviru možnosti, odtegnilo izseljevanju. Treba je ustvariti možnosti za gospodarjenje Benečana na domačih tleh, ustvariti pogoje za uspešen prehod iz arhaičnega kmetovanja v sodobnejše oblike izrabe zemlje. Res je sicer, da to niso lahke naloge in da vprašanje odseljevanja iz zaostalega hribovitega agrarnega okolja ni posebnost Beneške Slovenije, res pa je tudi, da so se marsikje v goratih alpskih krajih precej uspešno spoprijeli z njim, tako marsikje v Avstriji pa tudi v nekaterih hribovitih pokrajinah sosednje Slovenije (n.pr. v škofjeloškem hribovju).

Zdi se, da pomeni dober korak k pozitivnejši vlogi izseljevanja in izseljencev iz Beneške Slovenije ustanovitev in dejavnost Združenja slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije v Švici.

Vsa ta "vprašanja in možnosti njihovega uspešnega reševanja sodijo seveda v okvir celotne problematike že nekaj časa zastavljenega sodelovanja ob čim bolj odprtih mejah med Italijo, Avstrijo in Jugoslavijo, oziroma, še bolj rečeno, nujnega, po geografskem sosedstvu in zgodovinskem razvoju nakazanega sodelovanja in sožitja med italijansko avtonomno regijo Julijsko Benečijo - Furlanijo, avstrijsko Koroško in SR Slovenijo. Med pokrajinami, ki so za to neposredno najbolj zainteresirane, je tudi Beneška Slovenija, saj leži tako rekoč v osrčju prizadetega območja.

V zvezi s celotnim kompleksom vprašanj tega trojnega sodelovanja pa ne velja prezreti, da se v njegov okvir včasih prikradejo nekatere, na prvi pogled manj opazne, pa vsaj dvomljive, če že ne nevarne čeri. Tako čer pomeni t.i. "mittelevropska" orientacija, ki se že dalj časa rada pojavlja na raznih zborovanjih v Furlaniji, pa tudi na Goriškem, sumljiva že po svojem, iz nemščine izvedenim nazivom, še bolj pa po simbolih, h katerim se zateka (avstrijski dvoglavi orel, Radetzki marš in podobno). Na te sumljive in nepotrebne zaveznike pri sodelovanju ob naših obmejnih področjih sem na koncu svojega predavanja med Benečani posebej opozoril.*

* Pri tem sati podrobno orisal celotni historiat nekdanjega z avstro-ogrske in nemške strani oblikovanega in pospeševanega pojma "Mitteleuropa", tolikokrat zlorabljenega v političnem snišlu. Tega dela predavanja tu ne bi ponavljal, ker san o tar, skušal informirati slovenske geografe v "Geografskem obzorniku" 13, 1966, št.1, še ko se je sumljivo "mitteleuropejstvo" ob naši zahodni meji kmaj začelo pojavljati.